

and training. Therefore, the question of pedagogical and educational methods that promote the development of a child's creativity, unconventional, unordinary thinking is researched. It is shown that creativity can and should be developed; it is not directly related to the level of intelligence. The view that the expression of creativity does not dependent on the self-esteem, but largely depends on the created institution environment that is favorable for the development of innovative thinking and students' creativity skills is grounded. The idea that the phenomenon of creativity is a necessary condition for personal development is substantiated. The manifestation of creativity as a way of self-expression in the modern world is becoming more urgent and important, and this must be considered in the educational process.

Key words: *creativity, art, creative skills, self-esteem, development of creative thinking, educational process.*

Стаття надійшла 23 травня 2017 р.

УДК 159.923

**О. Г. Угрин,
А. О. Мушинська**

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ТА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Висвітлено проблематику лідерських якостей та емоційного інтелекту. Представлено емпіричні результати взаємозв'язку емоційного інтелекту та лідерських якостей студентів. Встановлено, що за період навчання у групи четвертокурсників зросли такі показники, як керування емоціями інших, внутрішньоособистісний інтелект, розуміння емоцій інших та власних, порівняно з показниками студентів першого курсу. Також виокремлено чотири типи студентів залежно від характеристик емоційного інтелекту та лідерських якостей.

Ключові слова: *емоційний інтелект, лідерські якості, студентська молодь.*

Постановка проблеми. Проблема лідерства є однією з найактуальніших у психології управління. У будь-якій групі є особистісні та ділові взаємовідносини, які повинні регулюватися. Можна з певністю стверджувати, що людина, яка керує поведінкою інших, повинна володіти лідерськими якостями. Не менш важливим є наявність емоційного інтелекту в майбутнього професійного лідера. Саме він дає

змогу керувати й власними, й емоціями інших людей, що обумовлює більш високу адаптивність і ефективність у спілкуванні. Люди з розвиненим емоційним інтелектом значно швидше досягають власних цілей у взаємодії з оточуючими, стають ефективнішими лідерами.

Стан дослідження. Дослідженням феномену лідерських якостей особистості займалися і вітчизняні (В. Веснін, Д. Виханський, М. Гаврилюк, О. Євтихов, Н. Жеребова, Л. Карамушка, Р. Кричевський, В. Лозниця, А. Лутошкін, Н. Мараховська, В. Москаленко, Б. Паригін, А. Петровський, Л. Уманський, О. Уманський та ін.), і зарубіжні науковці (К. Бланшард, Е. Богардус, М. Вебер, І. Вешлер, В. Врум, Р. Ділтс, П. Друкер, Ф. Йеттон, Д. Крюгер, Ф. Массарик, М. Маскон, С. Сміт, А. Сосланд, Р. Танненбаум, Ф. Фідлер, П. Херсі й ін.).

Що стосується вивчення емоційного інтелекту, то в психології виокремлюють кілька провідних теорій. Так, зокрема, теорія емоційно-інтелектуальних здібностей (Дж. Майер, П. Селовей, Д. Карузо), емоційної компетентності (Д. Гоулмен) [1], некогнітивна теорія емоційного інтелекту (Р. Бар-Он) [2] та двокомпонентна теорія емоційного інтелекту (Д. Люсін) [3].

Лідерство можна розглядати як процес, за допомогою якого один із членів групи впливає на інших членів групи для досягнення певних цілей [4]. Так, лідером називають людину, за яким інші члени колективу визнають право брати на себе найбільш відповідальні рішення, що зачіпають їх інтереси і визначають характер групи [5]. Невід'ємною властивістю лідера є наявність хоча б одного послідовника. Роль лідера полягає в умінні повести людей за собою, забезпечити існування таких зв'язків між людьми в системі, які сприяли б вирішенню конкретних завдань у межах єдиної мети [2].

Для розуміння комплексного феномену лідерства, як зазначають І. П. Чередниченко і Н. В. Тельних [6] необхідно врахувати різні типи змінних, які сукупно визначають суть лідерства в кожен конкретний момент часу. Такими змінними є:

- 1) особистість лідера, його походження, процес соціалізації;
- 2) характеристики послідовників;
- 3) відносини між лідером і послідовниками;
- 4) контекст, в якому лідерство має місце;
- 5) результат взаємодії між лідером і послідовниками в певних ситуаціях.

Своєю чергою, Л. Д. Столяренко [3] вважає, що в спробах визначити лідерство як цілісне явище необхідно розглядати чотири головні аспекти: 1) мотивацію та якості лідера; 2) завдання лідера; 3) послідовників лідера; 4) механізм взаємодії лідера і його послідовників.

Саме наявність лідерських якостей молодого випускника ВНЗ може слугувати певним гарантом нових ідей, неординарних підходів, сміливих рішень. Ці якості є підставою для управлінських умінь. Роботодавець зацікавлений в тому, щоб отримати найбільш кваліфіковано-го працівника.

Не менш важливою якістю є емоційний інтелект майбутнього професіонала. Адже він передбачає і можливість зануритися в свої емоції, щоб усвідомити і відчувати їх, і необхідність раціонального аналізу емоцій і ухвалити рішення на його основі. Емоції мають величезний пласт інформації, використовуючи яку, людина може діяти значно ефективніше. Другим принципово важливим моментом є те, що емоційний інтелект дає змогу керувати і своїми, і емоціями інших людей, що обумовлює більш високу адаптивність і ефективність у спілкуванні. Люди з розвиненим емоційним інтелектом значно швидше досягають власних цілей у взаємодії з оточуючими, стають більш ефективними лідерами.

Манфред Кетс де Віріс виділяє три основних компоненти емоційного потенціалу лідера:

1. Зрозуміти власні почуття;
2. Навчитися керувати ними;
3. Навчитися розпізнавати емоції інших і керувати ними [7].

Окрім основних компонентів емоційного потенціалу, як уважає у вчений є ще три важливих допоміжних навички, які його формують:

1. Здатність активно слухати;
2. Розуміти невербальну комунікацію;
3. Адаптуватися до широкого спектра емоцій [4].

Розглядаючи зв'язок емоційного інтелекту і лідерства, Д. Гоулман, Р. Бояціс й Е. Маккі ввели поняття «емоційне лідерство». У своїй однойменній книзі вони наголошують, що в здібностях, які відрізняють видатних лідерів 80–90%, а іноді й більше, вирізняють розвинені навички емоційного інтелекту. У разі цього автори зауважують, що певною мірою виняткову успішність лідера визначає саме його інтелект, причому особливо важливими є когнітивні навички – широкий кругозір і здатність до передбачення [8; 1]. Розглядаючи лідерські здібності в контексті власної моделі емоційного інтелекту, Д. Гоулман конкретизує цю модель саме для лідерів [1].

Мета статті: встановити взаємозв'язок характеристик емоційного інтелекту та лідерських якостей студентської молоді.

Виклад основних положень. Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних й емпіричних методів дослідження: теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, уза-

гальнення та систематизація концептуальних положень, а також метод моделювання; емпіричні методи: а) спостереження; б) психодіагностичні: «методика Н. Холла на емоційний інтелект (Тест EQ)»; опитувальник емоційного інтелекту «Емін» (Д. В. Люсін); методика «Лідер»; методика «Комунікативні та організаторські схильності» В. В. Сіявський, В. А. Федорошин (КОС).

У дослідженні взяло участь 50 осіб, студентів факультету № 7 (психології) Львівського державного університету внутрішніх справ. Вік досліджуваних становить від 16 до 22 років.

Для інтерпретації отриманих даних були застосовані методи математико-статистичного опрацювання даних (комп'ютерний пакет статистичного аналізу STATISTICA у версії 8.0): описова математична статистика, кореляційний (лінійна кореляція Пірсона), порівняльний (за t-критерієм Стьюдента), кластерний аналіз з їх якісною інтерпретацією та змістовим узагальненням надалі.

Згідно з результатами кореляційного аналізу можна зробити висновки: що більшим є емоційне усвідомлення ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), керування емоціями ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), самомотивація ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), керування емоціями інших ($r = 0,6$ при $p < 0,05$), міжособистісний інтелект ($r = 0,4$ при $p < 0,05$), розуміння емоцій ($r = 0,3$ при $p < 0,05$), розуміння чужих емоцій ($r = 0,4$ при $p < 0,05$), керування власними емоціями ($r = 0,3$ при $p < 0,05$) та контроль експресії ($r = 0,3$ при $p < 0,05$), то вищий показник лідерських якостей спостерігатиметься у студентів (рис. 1).

Рис. 1. Кореляційні зв'язки за шкалою «Лідерські якості»

Отримані результати свідчать також про те що, чим більшим є емоційне усвідомлення ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), керування емоціями ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), самомотивація ($r = 0,5$ при $p < 0,05$), міжособистісний інтелект ($r = 0,4$ при $p < 0,05$), розуміння емоцій ($r = 0,3$ при $p < 0,05$), розуміння чужих емоцій ($r = 0,4$ при $p < 0,05$) та контроль експресії ($r = 0,3$ при $p < 0,05$), то вищий спостерігатиметься показник комунікативних й організаторських схильностей у молодих спеціалістів (рис. 2).

Рис. 2. Кореляційні зв'язки за шкалою «комунікативні та організаторські схильності»

Відтак студенти, що мають розвинені лідерські якості здатні добре розуміти інших людей, ефективно взаємодіяти з ними. Успішно визначають й інтерпретують емоційні стани інших людей. Здатні визначати джерело емоцій та їх класифікувати, розпізнавати зв'язки між словами й емоціями, інтерпретувати значення емоцій, що стосуються взаємовідносин, розуміти складні (амбівалентні) почуття, усвідомлювати переходи від однієї емоції до іншої і можливий розвиток емоції надалі. Також розуміють власні емоції та керують ними, спрямовуючи у потрібне русло. Здатні і потребують керувати власними емоціями, викликати та підтримувати бажані емоції, тримати під контролем небажані.

Вони відчують потребу в комунікативній і організаторській діяльності й активно прагнуть до неї. Можуть і уміють мотивувати себе до діяльності. Здатні і потребують керувати власними емоціями,

викликати та підтримувати бажані емоції, тримати під контролем небажані. Також здатні контролювати зовнішні вияви власних емоцій. Схильні до маніпулювання іншими, позаяк добре розуміють мотиви бажання та потреби інших людей.

Для з'ясування відмінностей між студентами першого та четвертого курсів і визначення динаміки показників лідерських якостей та емоційного інтелекту за час навчання застосовано порівняльний аналіз даних за t-критерієм Стьюдента. Так, у першу групу входять студенти – першого курсу, а в другу – студенти четвертого курсу (рис. 3).

За результатами порівняльного аналізу виявлено, що в групі четвертокурсників за період навчання зросли такі показники, як керування емоціями інших, внутрішньоособистісний інтелект, розуміння власних емоцій та емоцій інших.

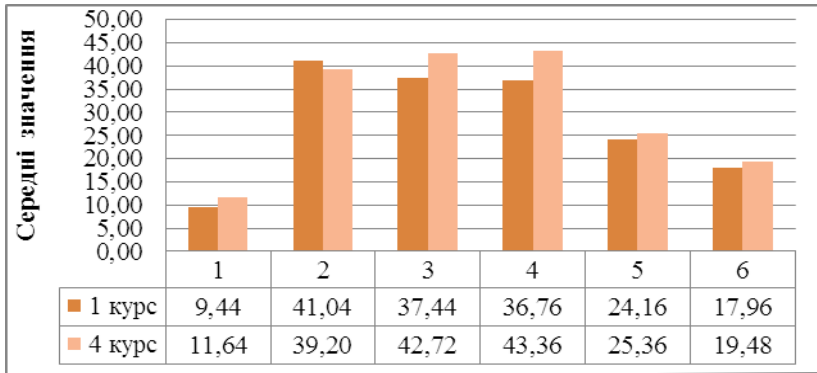

Рис. 3. Гістограма психологічних відмінностей студентів першого та четвертого курсів

Умовні позначення: 1 – керування емоціями інших; 2 – міжособистісний емоційний інтелект; 3 – внутрішньоособистісний емоційний інтелект; 4 – розуміння емоцій; 5 –розуміння чужих емоцій; 6 – розуміння власних емоцій.

Це свідчить про те, що здатність до усвідомлення та трактування власних емоцій, розуміння причин, можливість вербального опису своїх станів у студентів четвертого курсу вища, ніж у першокурсників. Також для студентів старших курсів характерним є вміння викликати в інших людей ті чи інші емоції, знижувати інтенсивність небажаних емоцій та схильність до маніпулювання.

Утім студенти першого курсу демонструють високі показники за шкалою «міжособистісний емоційний інтелект», що свідчить про бажання розуміти емоції інших людей, розпізнавати їх та керувати ними.

Можливо, це зумовлено тим, що першокурсники більше намагаються зрозуміти внутрішній світ та емоції інших людей задля професійної діяльності, тоді як студенти четвертого курс спрямовані і на розуміння власних переживань, і на емоційні стани інших.

Отримані відмінності можна інтерпретувати тим, що четвертий курс за час навчання вдосконалив свої навички щодо розуміння власних емоцій, й емоцій інших людей, позаяк це необхідно для подальшої професійної діяльності й життя загалом.

Унаслідок кластерного аналізу встановлено чотири типи студентів-психологів залежно від наявності в них тих чи інших характеристик емоційного інтелекту та лідерських якостей.

Перший тип можна назвати «емпатійний лідер». До нього входить дві шкали: рівень лідерства та розуміння чужих емоцій.

Цей тип характеризується умінням розуміти і розподіляти почуття інших, а також прогнозувати їх емоційні реакції залежно від того, наскільки ті чи інші дії лідера зачіпають їх особистісні проблеми та інтереси, всі питання їх людського існування. Тобто це лідер орієнтований на людей, який здатний тонко відчувати, співпереживати своїм колегам, може вловлювати усі нюанси стану, в якому перебувають оточуючі. Також вони вміють розуміти стани людини на основі зовнішніх виявів, або ж інтуїтивно, вирізняються чуйністю до внутрішніх станів інших людей.

Другий тип – «конгруентний». До цього типу входять такі шкали, як розуміння власних емоцій та керування ними.

Студентів цього типу можемо охарактеризувати як осіб, що знайшли гармонію в розумінні та керуванні власними емоціями. Цей тип добре усвідомлює свої емоції, розпізнає їх та ідентифікує, може визначити детермінанти та вербально описати власні емоції, стани та почуття. Також вони відчують потребу керувати власними емоціями, викликати у себе та підтримувати бажанні емоції, схильні тримати під контролем, або ж позбуватися негативних і небажаних емоцій.

Третій тип – «емоційно-інтелектуальний організатор». До цього типу входять шкали: комунікативні й організаторські схильності, емоційне усвідомлення, керування емоціями, самомотивація, емпатія, керування емоціями інших і контроль експресії.

Можемо описати цей тип, як організаторів, які не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, постійно прагнуть

розширити коло знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, зі задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні ухвалити самостійне рішення у складній ситуації. Все це вони роблять не з примусу, а згідно з внутрішнім прагненням. Заразом розуміють й усвідомлюють власні емоції. Характеризуються довільним володінням власними станами. Уміють керувати власною поведінкою за допомогою управління емоціями. Схильні співпереживати стан іншої людини та допомагати тим, хто цього потребує. Також здатні регулювати зовнішні вияви власних емоцій.

Четвертий тип – «емоційно-інтелектуальний», до якого входять такі показники, як: внутрішньоособистісний емоційний інтелект, міжособистісний емоційний інтелект і розуміння емоцій.

Так, можемо охарактеризувати цей тип, як такий, що вдало вміє співвідносити власні тілесні відчуття з відповідною емоцією. Схильні вдаватися до роздумів, щоб зрозуміти причини тих чи інших емоцій. Вміють виявляти емоції продуктивно, тобто відчувати полегшення, дозволяти собі переживати різні емоції та нести за них відповідальність. Вони доволі вдало розпізнають відчуття інших, виявляють емпатію та чутливість. Усвідомлюють, як можуть власні емоції впливати на інших. Схильні не сприймати ті емоції, які переживають інші; вміють жити без звинувачень та не проєктувати на інших власні емоції та стани.

Висновки. Отже, в процесі емпіричного дослідження нам вдалося з'ясувати, що студенти, які мають добре розвинені лідерські якості здатні добре розуміти інших людей, ефективно з ними взаємодіяти. Успішно визначають й інтерпретують емоційні стани інших людей. Здатні визначати джерело емоцій, класифікувати емоції, розпізнавати зв'язки між словами й емоціями, інтерпретувати значення емоцій, що стосуються взаємовідносин, розуміти складні (амбівалентні) почуття, усвідомлювати переходи від однієї емоції до іншої і можливий подальший розвиток емоції. Розуміють власні емоції та керують ними, спрямовуючи у потрібне русло. Здатні і потребують керувати власними емоціями, викликати та підтримувати бажані емоції, контролювати небажані.

Також встановлено, що за період навчання, у групи четвертокурсників зросли такі показники, як керування емоціями інших, внутрішньоособистісний інтелект, розуміння емоцій та розуміння власних емоцій, порівняно з показниками студентів першого курсу.

Кластерний аналіз дав змогу виокремити чотири типи студентів залежно від характеристик емоційного інтелекту та лідерських

якостей. Отож є взаємозв'язок між вираженістю лідерських якостей і характеристиками емоційного інтелекту, а також, у студентів-психологів із роками навчання підвищуються показники емоційного інтелекту.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні тренінгової програми для формування емоційного інтелекту та лідерських якостей особистості студента.

1. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман. – М.: АСТ; АСТ Москва: Хранитель, 2008. – 478 с.

2. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI) / R. Bar-On // *Psicothema*. – 2006. – Vol. 18. – P. 13–25. – Oviedo (Spain) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf>

3. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Д. В. Люсин // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследование; под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – С. 29–36.

4. Первитская А. М. Формирование лидерской деятельности в юношеском возрасте: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. псих. наук / А. М. Первитская. – Екатеринбург, 2007. – 27 с.

5. Врис М. Кетс де. Мистика лидерства. Развитие эмоционального интеллекта / Кетс де М. Врис. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 312 с.

6. Яковлева Е. Л. Эмоциональные механизмы личностного и творческого развития / Е. Л. Яковлева // *Вопросы психологии*. – 1997. – № 4. – С. 20–27.

7. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И. Н. Андреева // *Вопросы психологии*. – 2009. – 197 с.

8. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с.

9. Ларионов В. Г. Природа лидерства / В. Г. Ларионов, О. Н. Мельников [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://creativeconomy.ru/mag_gp/index.php?str=3&id=136

10. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. псих. наук / А. С. Петровская. – Ярославль, 2007. – 27 с.

Угрин О. Г., Мушинская А. О. Эмпирическое исследование взаимосвязи лидерских качеств и эмоционального интеллекта личности студента

Освещается проблематика лидерских качеств и эмоционального интеллекта. Приводятся эмпирические результаты взаимосвязи эмоциональ-

ного інтелекта и лидерских качеств студентов. Установлено, что за период обучения в группах четвертокурсников возросли показатели таких качеств, как управление эмоциями других, внутриличностный интеллект, понимание эмоций окружающих и собственных по сравнению с показателями студентов первого курса.

Также выделены в зависимости от характеристик эмоционального интелекта и лидерских качеств четыре типа студентов.

Ключевые слова: эмоциональный интелект, лидерские качества, студенческая молодежь.

Uhryn O. G., Mushynska A. O. Empirical study of the relationship between leadership qualities and emotional intelligence of student's personality

The problems of leadership qualities and emotional intelligence are revealed in the article. The problem of leadership is one of the most pressing in the management psychology. Any group is characterized by personal and business relationships that must be regulated.

We can confidently say that the person who controls the behavior of others should have leadership qualities. Equally important is the presence of emotional intelligence in the future professional leader. He lets manage both your and emotions of other people, which causes higher adaptability and efficiency in communication. People with well-developed emotional intelligence more quickly achieve their goals in cooperation with others, they become more effective leaders.

Empirical evidence of the relationship of emotional intelligence and leadership qualities of students are presented. Thus, students who have well-developed leadership skills are able to understand other people better and effectively interact with them. They successfully identify and interpret emotional states of other people.

They are able to determine the source of emotion, classify emotions, recognize relationships between words and emotions, interpret the significance of emotions regarding relationships, understand complex (ambivalent) feelings, realize transitions from one emotion to another and possible further development of emotion.

They understand their own emotions and manage them by pointing in the right direction. They are capable and need to control their emotions, to cause and maintain desired emotions, to control unwanted emotions.

It was established that during the period of study, the group of fourth year students was characterized by the increase of such indicators as managing emotions of others, intrapersonal intelligence, understanding of emotions and understanding of their personal emotions compared to the indicators of first year students.

Key words: emotional intelligence, leadership qualities, student youth.

Стаття надійшла 23 травня 2017 р.